

Szín – játék – költészet

Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére

Szerkesztette

•

Czibula Katalin

Demeter Júlia

Pintér Márta Zsuzsanna

Partium Kiadó – Protea Egyesület – *reciti*

Budapest • Nagyvárad
2013

A kötet megjelenését az OTKA 83599. számú programja,
a Partiumi Keresztény Egyetem és
a Lectio Kulturális Egyesület támogatta.

A borító a *Kilianus* (Kolozsvár, 1767) című színlap felhasználásával készült
Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Győr, G. XXIII. 2. 11. 58.

Fotó: Medgyesy S. Norbert

Szerkesztette:

Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább!* 2.5
Magyarország Licenc (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

Köteteink a *reciti* honlapjáról letölthetők. Éljen jogaival!

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OMAGIU. Kilián István

Szín – játék – költészet: tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István
tiszteletére / szerkesztette: Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta
Zsuzsanna. - Oradea: Partium; Budapest: Protea Kulturális Egyesület, 2013
ISBN 978-606-8156-45-3; ISBN 978-963-7341-95-3

I. Czibula, Katalin (ed.)

II. Demeter, Júlia (ed.)

III. Pintér, Márta Zsuzsanna (ed.)

008

ISBN 978-606-8156-45-3

ISBN 978-963-7341-95-3

Kiadja a Partium Kiadó, a Protea Kulturális Egyesület és a *reciti*,
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
tartalomszolgáltató portálja ► <http://www.reciti.hu>

Borítóterv: Bánffi-Benedek Andrea

Tördelte: Hegedüs Béla

MACZÁK IBOLYA

Szentmise

*Kompilációs kérdések Kelemen Didák 1737-ben kiadott prédikációjában**

Az elmondás és a megjelentetés körülményei

A Kelemen Didáknak tulajdonított miskolci oltárszentelési beszéd a minorita rend történetének egyik legfontosabb irodalmi dokumentuma.¹ Akkor hangzott el ugyanis, amikor a középkori eredetű, törökök által elpusztított templomukat Nagyboldogasszony tiszteletére (ideiglenesen) felszentelték. Ez az esemény egyszersmind a minoriták miskolci jelenlétének is jelentős és látványos állomása volt – amelyet igen hosszú és sokrétű diplomáciai tevékenység előzött meg a rend részéről, s amelyből személy szerint Kelemen Didák is jelentős részt vállalt.²

A prédikáció név nélkül jelent meg, a címlap következőképpen emlékezett meg a keletkezés körülményeiről: „Midön Miskólczon Seraphicus Szent Ferencz Minorita szent szerzetinek Templomában való nagy OLTART Méltóságos Groff ERDŐDI GABOR, Egri Püspök [...] meg-szentelt volna 1736. esztendőben Bóldog Aszszony havának első napján. Akkor Az említet szent szerzetbéli egyik Pater Praedikallot, és Egy buzgó áitatos Uri személy lelkek vigasztalására Istenes költségével ki nyomtattatta.”³ Az említett páter minden bizonnyal Kelemen Didák lehetett, hiszen Rákos B. Raymund a mikolci *Protokolumot* idézve állapította meg a szerzőséget: „korabeli hivatalos jegyzőkönyvből tudjuk: In cuius Consecrationis Solemnitate A. R. P. Provinciae Didacus Kelemen Praesidens eo tum huius Residentiae etiam solemnem habuit concionem, quam Benefactor noster Eximius et in omnibus pro viribus Promotor Dnus Michael Borsi Incltyi huius Comitatus Actualis

* A szerző az MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tagja. A tanulmány az OTKA K 101571. számú pályázata támogatásával készült.

¹ A minorita irodalmi hagyományokról Kilián István számos alkalommal írt. Legutóbb, összefoglalóan: KILIÁN István, *Két minorita passiójáték = A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*, szerk. ŐZE Sándor, MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert, Budapest, Piliscsaba, METEM, PPKE BTK, 2005, II (Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti Konferenciák, 1), 730–734.

² Erről bővebben: BARSÍ János, *A minoriták megtelepedése Miskolcon*, Levéltári Szemle, 1995/3, 17–36.

³ Kassa, 1737.

Vice-Comes Typis Cassoviae imprimi curavit.”⁴ Borsi Mihály adománya nem lehetett meglepő a kortársak számára, mivel számos esetben támogatta a minoriták miskolci újratelepülését.⁵

A fenti adatok alapján tehát tisztázottak mind a beszéd elmondásának, mind a megjelenésnek körülményei – mindez azonban nem mondható el a prédikáció tényleges szerzőségéről és a szövegalkotásával kapcsolatos kérdésekről.

Források

A szakirodalomban már régóta ismeretes tény, hogy Kelemen Didák prédikációi jelentős mértékben kompiláltak, főként Pázmány Pétertől származó szó szerinti idézeteket tartalmaznak. Ocskay György 1982-es tanulmányában⁶ meghatározta a *Szentmise* kompilációs forrásait is. Közleménye szerint a következő részeket vette át Pázmánytól Kelemen Didák ebben a beszédében: *Kalauz*: XI. könyv 6. rész; *Kalauz*: XV. könyv 1. rész; *Prédikációk*: Húsvét után V. vasárnapi 2. beszéd. Tartalmi szempontból ez azt jelenti, hogy a beszéd a *Kalauz*ból a miseáldozattal és a bálványimádással foglalkozó részeket, valamint az esküvésről és hitszegésről szóló prédikációt építette saját szövegébe.

Kutatásaim nyomán – szó szerinti egyezések nyomán – az derült ki, hogy a beszédnek további forrásai, illetve előzményei is lehettek. Ezek közé tartozik a *Kalauz* XI. könyvének 1. része, amely Krisztus jelenlétét igazolja az Oltáriszentségben.

Az átvételeket következő idézetpár is igazolja:⁷

Pázmány, (1623) 1898	Kelemen, 1737
„[...] in sacra illa Mensa situm esse Agnum, qui tollit peccata mundi, incruentae sacerdotis immolatum. Hallod-e, mely nyilván mongya, hogy az Úr asztalán ugyan-azon ártatlan bárány van, és vér-ontás nélkül áldoztatik, mely a világ bűnét elveszi? Ha jelen nincs a Christus teste; ha csak hittel és lelki szájjal kell azt venni: nem jól mongya a niceaei gyülekezet, hogy az asztalon van a Christus, és hogy paptúl vér nélkül áldoztatik. ” ⁸	„[...] in sacra illa mensa situm esse agnum, qui tollit peccata mundi, a’ sacerdotis immolatum. Im’ halljuk! mely világossan tanította a’ Niceaei gyülekezet, hogy a’ szent asztalon ugyan azon Bárány vér nélkül áldoztatik a’ Papoktól, mely a’ világ bűnét el-mossa. ” ⁹

⁴ RÁKOS B. Rajmund, *Előszó* = P. KELEMEN Didák *levelei (1714–1743)*, sajtó alá rendezte RÁKOS B. Rajmund, Róma, 1979, XXII.

⁵ BORSI, *i. m.*

⁶ OCSKAY György, *Pázmány hatása Kelemen Didák prédikációiban*, ItK, 1982, 436–448.

⁷ Az egyező részeket félkövér betűtípussal jelöltem.

⁸ PÁZMÁNY Péter, *Hodogeus: Igazságra vezérlő kalauz*, s. a. r. Kiss Ignác, Bp., A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Hittudományi Kara, 1908 (Pázmány Péter Összes Munkái, 4), 399.

⁹ KELEMEN, *i. m.*, 1737, [7].

Úgy tűnik, Kelemen Didák két további, neki tulajdonított prédikációból is emelt át szövegrészeket. Ezek közül tartalmi és mennyiségi vonatkozásban is jelentősebb az 1732-es, nyírbátori templomszentelési beszéd,¹⁰ melynek esetében az elmondási alkalom hasonlósága is indokolhatta az oltárról szóló átvételeket. Ocskay György kutatásai arra hívják fel a figyelmet, hogy az 1732-es prédikáció is tartalmaz Pázmány-szövegeket. Ám a két Kelemen Didáknak tulajdonított beszéd egybevetése azt mutatja, hogy megegyező részeik nem az Ocskay-által hivatkozott Kalauz-szövegből származnak. Ez természetesen nem zárja ki további források esetleges jelenlétét, de jelenlegi ismereteink birtokában csupán az 1732-es és 1737-es Kelemen Didák-szöveg összefüggéseire hívhatjuk fel a figyelmet. Szó szerinti egyezésüket a következő idézetpár is igazolja:

Kelemen, 1732	Kelemen, 1737
„Mihent meg szünék a' víz özön; első dólga Noénak a' lön, hogy Oltárt csinála, és éppen égő áldozatokkal, hálákot ada az Istennek, hogy ötött ily nagy veszedelemtől meg szabadította. Mihent Ábrahámnak igiretet tönn Isten, hogy az ő maradékinak adgya a' kanaán földét, mindgyárt azon helyre örök hálá adás emlékezetire Oltárt emele, Mojses első könyve tizen kettedik részének kettődik versében.” ¹¹	„Mihent meg szünék a' víz özön; első dólga Noénak a' lön, hogy Oltárt csinála, és éppen égő áldozatokkal, hálákot ada az Istennek, hogy ötött ily nagy veszedelemtől meg szabadította. Mihent Ábrahámnak igiretet tönn Isten, hogy az ő maradékinak adgya a' kanaán földét, mindgyárt azon helyre örök hálá adás emlékezetire Oltárt emele, Mojses első könyve tizen kettedik részének kettődik versében.” ¹²

A miskolci prédikáció olyan szövegrészeket is tartalmaz, amelyek Kelemen Didák 1727-ben megjelent beszédében, majd 1729-ben kiadott gyűjteményes kötetében is helyet kaptak:

Kelemen, 1729	Kelemen, 1737
„Szent Márk Lyturgiájában: Uram a' te tisztaságos Testednek és vérednek vétele által nyujcsd ki a' te áldomásoddal tellyes láthatatlan jobb kezedett, 's aldgy meg minnyájunkat. Szent András életiben olvassuk; azt mondgya vala a' Tyránnusnak: Én a' mindenható Istennek mindennap macula nélkül való Báránnyal áldozok, a' ki jól lehet feláldoztatott, és az ő Teste igazán étetik a' községtől, még is éppen, és elevenen meg marad.” ¹³	„Szent Márk Lyturgiájában: Uram a' te tisztaságos testednek, és vérednek vétele által nyujcsd ki a' te áldomásoddal tellyes láthatatlan jobb kezedet, és áldgy meg-minnyájunkat. Szent András Apostol, mikor a' Tyrannustól kénszerítettnek, hogy a Pogány Isteneknek tenne áldozatott, azt felelé: Én a' mindenható Istennek; minden nap makula nélkül való Báránnyal áldozok, a' ki jóllehet fel-áldoztatott, és az ő teste igazán étetik az hivektől; még-is éppen, és elevenen meg-marad.” ¹⁴

¹⁰ KELEMEN Didák, *Lelki öröm*, Kassa, 1732.

¹¹ KELEMEN, *i. m.*, 1732, [19].

¹² KELEMEN, *i. m.*, 1737, [14].

¹³ KELEMEN, *Buzafejek*, Kassa, 1729, 216.

¹⁴ KELEMEN, *i. m.*, 1737, [6].

A szövegekben liturgikus részek vannak, s ennek alapján akár máshonnan is származhatnának az átvételek, ám az idézetek kiválasztása és sorrendje egyaránt egyezést mutat a vizsgált beszédekben. Az idézett sorok jelentősége ugyan kisebbnek tűnik az eddig hivatkozott források többségénél, ám szerzőségi szempontból döntő fontosságúak. Szó szerint megtalálhatók ugyanis az 1735-ös, úgynevezett Bernárd Pál-beszédben is. Ennek ellenére bizonyosak lehetünk benne, hogy vagy az 1727-es, vagy az 1729-es szöveg volt a forrás, ugyanis az idézeteket megelőző szövegrész is szó szerinti egyezést mutat, míg az 1735-ös szövegről ez nem mondható el.

Ez utóbbi prédikáció – amint azt egy 1741-es forrás¹⁵ és a kutatások is igazolták¹⁶ – két Kelemen Didáknak tulajdonított beszéd összeolvasztásával keletkezett. A szakirodalom – természetesen – a datálás nyomán úgy vélte, hogy Bernárd Pál kompilált Kelemen Didáktól, míg levéltári adatok nyomán ki nem derült az ellenkezője: voltaképpen Kelemen dolgozott Bernárd szövegeivel.¹⁷

Ily módon tehát a *Szentmise* tényleges szerzősége igencsak kérdéses. Az bizonyítottan tűnik, hogy Kelemen Didák szájából hangzott el szóbeli változata és jelentős mértékben tartalmaz korábban megjelent szövegeket, főként Pázmány-átvételeket. Ily módon tehát az egyszerűség kedvéért a továbbiakban Kelemen-szöveggként említem az 1737-es kiadványból származó idézeteket és elsősorban Pázmány-forrásokkal vetem egybe – szem előtt tartva azt a lehetőséget, hogy Kelemen más közvetítő forrást használt, akár Bernárd Pál, akár más, jelenleg ismeretlen szerző, kompilátor közreműködése nyomán.

Összességében tehát elmondhatjuk a *Szentmise* című beszédről, hogy eddigi ismereteink szerint a következő forrásokból áll:

- Pázmány Péter, *Kalauz*: XI. könyv 1. rész
- Pázmány Péter, *Kalauz*: XI. könyv 6. rész
- Pázmány Péter, *Kalauz*: XV. könyv 1. rész
- Pázmány Péter, *Prédikációk*: Húsvét után V. vasárnapi 2. beszéd
- Kelemen Didák, *Úrnapi beszéd*, 1727 vagy Kelemen Didák, *Buzafejek*
- Kelemen Didák, *Lelki öröm*

Jellegzetes kompilációs technikák

Kelemen Didák kompilációs technikáját vizsgálva Ocskay György szövegösszevonást és stílusbeli különbségeket hangsúlyozott a vizsgált szövegekben.¹⁸ Kutatásait kiegészítve megjegyezhető, hogy 1737-es beszédében Kelemen Didák (vagy Bernárd Pál) tömörítése

¹⁵ Melianus GNATERETH [HELMECZI KOMORÓCZI István], *Igazság paizsa*, Miaburg [Utrecht], 1741, [5].

¹⁶ MERC S István, *A Pázmány-szövegek egyik felhasználási lehetősége Kelemen Didák és Bernárd Pál munkáiban – Helmezi Komoróczy István és Szathmári Paksi Mihály vitája Pázmány Péterrel (?)*, Publicationes Universitatis Miskolciensis, 2008/1, 129.

¹⁷ Vö. MACZÁK Ibolya, „Enyim csak foldozás...” Szerzőségi és szövegalkotási kérdések Pázmány Péter, Kelemen Didák és Bernárd Pál tevékenységének háromszögében, ItK, 2010, 163–169.

¹⁸ OCSKAY, i. m., 442.

szerkezeti egyszerűsödést eredményezett, mivel eljárása során a kifejtett magyarázatokból egyszerű felsorolássá váltak az átvett részek:

Pázmány, (1623) 1898	Kelemen, 1737
„Az áldozat mi-vóltát a szent Írásban feljegyzetett régi áldozatok rendiből és állapattából kel megtanúlnunk. Azért a természet törvény idején első áldozatot azt olvassuk, melyben Abel barmokat, Cain gyümölcsöt mutata-bé Istennek; Noe éppen-engesztelő áldozattal engesztelé Istent az özen-víz-után. Melchisedek kenyeret és bort mutata, Ábrahám oktalan állatokkal áldozék, Genes. 15, 19, 17. Jákob olajt önte-ki az Isten tisztességére, Genes. 35, 14. Job fiaiert éppen-égő áldozatokat szolgáltata, Job 1,5.” ¹⁹	„[...] az áldozat mivóltát a’ Szent Írásban feljegyzetett régi áldozatok rendiből, és állapottából kel meg tanúlnunk; a’ természet törvénye idején Abel, Nőe, Ábrahám, Melchisedek, Jákob külömbféle áldozatokat mutattak bé Istennek.” ²⁰

Közvetlenül az idézett rész után vélhetően újabb – főként a szerkezetet érintő – tömörítési, egyszerűsítési mód figyelhető meg Kelemen Didák szövegében. Ebben az esetben csak a címszavakat vette át Pázmánytól a minorita hitszónok, jelentős mértékű egyszerűsítést eszközölve:

Pázmány, (1623) 1898 ²¹	Kelemen, 1737 ²²
1. Ratione materiae – vel Vita rei oblatae – Libamentum 2. Ratione Finis – Latreuticum – Eucharisticum – Propitiatorium – Impetratorium 3. Ratione modi – Holocaustum – „rész-szerént vettetett tűzbe”	– Latreuticum – Eucharisticum – Propitiatorium – Impetratorium

Ez utóbbi esetben a tömörítő eljárást azonban csak feltételezhetjük. A korábbi kutatási tapasztalatok ugyanis arra intenek, hogy két egymásra hasonlító szöveg nem áll feltétlenül kompilációs kapcsolatban egymással: könnyen elképzelhető, hogy más-más forrásuk

¹⁹ PÁZMÁNY, *i. m.*, 1898, 467.

²⁰ KELEMEN, *i. m.*, 1737, [4].

²¹ PÁZMÁNY, *i. m.*, 1898, 467–468.

²² KELEMEN, *i. m.*, 1737, [4].

volt. Ez utóbbira példa a *Szentmisében* a Titus Lymenusról szóló szövegrész, amely az Ocskay György által már kompilációs forrásként jelzett Pázmány-beszédből származik:

Pázmány, (1636) 1905	Kelemen, 1737
<p>„[...] Hippon városában Titus Lymenus, böcsülletes ember, hitire hadta egy adóssának, a ki fizetni nem akart, hogy nem adós. Megesküvék amaz és maga veszedelmével az adósságtól felszabadúla. Éjjel igen nagy és csudálatos bírónak itélő-székéhez ragadtatik Titus; és azt kérdé tőle a bíró: miért esküdtette meg, a kinek hamis esküvését tudta? Azért, úgymond, mert eltagadta marhámát. A bíró nagy haraggal azt mondá néki: Nonne melius erat, ut rem tuam perderes quam animam hominis falsa juratione perimeres? Nem jobb lett volna-e marhád-nélkül lenni, hogy-sem az ember lelkét hamis esküvéssel megölni?”²³</p>	<p>„[...] Hyppon városában Titus Symenus névü böcsülletes Ember, hitire hadta, egy adóssának, a' ki fizetni nem akart, hogy nem adóss meg-esküvék amaz, és a' maga veszedelmével az adósságtól fel szabadúla. Éjjel igen nagy, és csudállatos Birónak itélő székihez ragadtatik Titus, és azt kérdé tőle a' Biró: miért esküdtette meg, a' kinek hamis esküvését tudta, azért úgy mond mert eltagadta marhámát a' Biró nagy haraggal azt monda néki: Nonne melius erat, ut rem tuam perderes quam út animam hominis falsa juratione perimeres? Nem jobb lett volnae' marhád nélkül lenni, hogy sem az ember lelkét hamis esküvéssel meg-ölni?”²⁴</p>

Ez a történet Pázmány *Kalauzában* is megtalálható: „Szent Ágoston írja, hogy egy Titus Lyménus azt beszélte néki, hogy mikor egy adóssa megtagadta volna az adósságot és hittel akarná magát menteni, ő-is hitire hagyá. Amaz megesküvék. Estvére-kelve Titus Lyménus az Isten itélő-széki-eleibe viteték, és midőn azt kérdezték volna tőle, miért esküdtette meg, a kit tudta, hogy hamissan esküszik? Azt felelé, hogy azért, hogy mert eltagadta az övét. Kinek viszontag Isten azt mondá: Nem job lett volna-e marhádát elvesztened, hogy-sem felebarátod lelkét?”²⁵ Ha az elemző csak a Kalauz és a Kelemen-szöveg összehasonlítását végzi el, átfogalmazásra gyanakodhat, s e két korpusz relációjában igaza is lesz. Ám a Pázmány-prédikációt is vizsgálódás tárgyává téve egyértelművé válik a szövegegyezés alapján, hogy az utóbbi nagyobb valószínűséggel lehetett a *Szentmiséből* származó szövegrész forrása.

Ennél bonyolultabb – és jelenleg nem is megoldott – kérdés is kapcsolódik ehhez a szövegrészhez: szerepel az ugyancsak Kelemen Didáknak tulajdonított Csáki Krisztina felett elmondott temetési beszédben is. A két átvétel között – a Pázmány-szöveghez viszonyítva – annyi jelentősebb különbség van, hogy utóbbi szövegben helyesen szerepel Titus Lymenus neve. Megjegyzendő továbbá, hogy egy másik esetben – Pázmány beszédéhez képest – másképp variálódik a két szöveg:

²³ PÁZMÁNY Péter, *A római anyaszentegyház szokásából, minden vasárnapokra és egy-nehány innepekre rendelt evangeliomokról prédikációk*, II, s. a. r. KANYORSZKY György, Bp., A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Hittudományi Kara, 1905 (Pázmány Péter Összes Munkái, 7), 37.

²⁴ KELEMEN, *i. m.*, 1737, [3].

²⁵ PÁZMÁNY, *i. m.*, 1898, 653.

Pázmány, (1636) 1905	Kelemen, 1736
„Menyin vannak az öreg és példa-adásra rendelt úri személyek-közzül, kiknek csaknem minden szavok, <i>Isten úgy tarcson; Isten megverjen; Él az Isten?</i> Efféle esküvések közzül, nem tudom, ha egy vagyon, mely hamis és hívalkodó nem volna: de mind semmi, a törvényes vagy országos szokáshoz-képest. Egy rossz kaboláért, egy arasznyi földért, egy paraszt ember rongyáért, egy gyanuságért, vagy nyelveskedő ember te-mondáságaért, egy-néhány száz embert megesküdtetnek: és oly dologra esküdtetnek, mellyeket nem tudnak, sőt nem-is tudhatnak, a' kik megesküsznek.” ²⁶	„[...] mert nem csak a' tudatlan, ' s maga gondolatlan népnek, hanem, hanem az öreg példa adásra rendelt, elő kelő [!] embereknek-is csak nem minden szavok <i>Isten úgy tartson, Isten bizonyságom, Isten meg verjen, él az Isten úgy segéllyen; efféle esküvések közzül nem tudom, ha egy vagyon é, mely vagy hamis, vagy hivalkodó nem volna. Hát ezen kívül az bé vett rossz szokás, hogy loért, baroméért, dögért, egy arasznyi földért, egy paraszt ember rongyáért, egy néhány száz embert meg esküdtetnek, és oly dologra esküdtetnek, mellyeket nem tudnak, sőt nemistudhatnak [!], a' kik megesküsznek.”²⁷</i>

Pázmány, (1636) 1905	Kelemen, 1737
„Menyin vannak, az öreg és példa-adásra rendelt úri személyek-közzül, kiknek csaknem minden szavok, <i>Isten úgy tarcson; Isten megverjen; Él az Isten?</i> Efféle esküvések közzül, nem tudom, ha egy vagyon, mely hamis és hívalkodó nem volna: de mind semmi, a törvényes vagy országos szokáshoz-képest. Egy rossz kaboláért, egy arasznyi földért, egy paraszt ember rongyáért, egy gyanuságért, vagy nyelveskedő ember te-mondáságaért, egy-néhány száz embert megesküdtetnek: és oly dologra esküdtetnek, mellyeket nem tudnak, sőt nem-is tudhatnak, a' kik megesküsznek.” ²⁸	„[...] mennyin vadnak az öreg, és példa adásra rendelt uri személyek közül-is, kiknek csak nem minden szavok Isten úgy tarcson, Isten meg-verjen, él az Isten, Isten úgy segéllyen. Efféle esküvések közül alig van egy, a' ki nem hivalkodó, sokszor hamissan esik, nem úgy a' mint vagyon. De a' mi több ennél; a' bevett szokás, egy semmire kellő marháért, egy araszni földért, egy paraszt ember rongyáért, egy gyanuságért, vagy nyelveskedő te mondaságáért mennyi embereket eskütnek, és oly dolgokra esküdtetnek, mellyet nem tudnak; sőt nem-is tudhatnak, a' kik meg esküsznek.” ²⁹

A különbségek miatt úgy tűnik, hogy a két Kelemen Didáknak tulajdonított beszéd – az eddigiekkel ellentétben – nem áll egymással kompilációs kapcsolatban, ám az eltérések csekély volta miatt ki sem zárható az ilyenfajta összefüggés köztük. Az ősforrásnak azonban mindkét esetben a Pázmány-szöveget kell tekintenünk.

Adaptációs hibák

A már említett Lymenus/Symenus adaptációs hibának egyéb szempontból is jelentősége van Kelemen Didák kompilációjának tekintetében. Már Ocskay György is figyelmeztetett

²⁶ PÁZMÁNY, *i. m.*, 1905, 35.

²⁷ KELEMEN Didák, *Üdvösséges tudomány*, Kassa, 1736, [32].

²⁸ PÁZMÁNY, *i. m.*, 1905, 35.

²⁹ KELEMEN, *i. m.*, 1737, [2–3].

a *Szentmisében* előforduló két vonatkozó filológiai furcsaságra: az *ecclesiabelinek* írt az *edessabeli* Abagarusra és egy sajátos kompilációismétlésre. Az elírások sorát tehát bővíthetjük a rosszul írt Lymenussal, sőt, a *Clinius* helyett szerepeltetett *Eliniasszal* is.

Ugyancsak Ocskay György hívta fel a figyelmet egy kétszeres átvételre is, melynek révén a *Szentmisében* két, egymást követő lapon szerepel ugyanaz a szó szerinti átvétel:

Kelemen, 1737	Kelemen, 1737
„Meg-jövendölte vala Isten ö szent felsége Malach Profeta által c. 1. v. 10. hogy a 'Zidók meg vetteteése után az új Testamentomban, oly áldozat léssen, mellyel ötet az egész világon mindenütt tisztelik [...].” ³⁰	„Meg jövendöltette Isten a' Profeták által, hogy a 'Zidók meg-vetése után az új Testamentomban, oly áldozat léssen, mellyel ötet az egész világon mindenütt tisztelik Malach 1. rész. 10. v. [...].” ³¹

Ocskay György nyomdahibákra, illetve Kelemen Didák sietségére, kapkodó munkastílusára gyanakszik. Meglátásai indokoltnak tűnnek, de érdemes egy harmadik lehetséges szempontra is felhívni a figyelmet.

Korábbi vizsgálataim nyomán – levéltári forrásokra hivatkozva – igazoltam, hogy Bernárd Pál tevékenysége is meghatározó volt Kelemen Didák prédikációszövegeinek kialakításában. A további kutatási eredmények egyértelművé tették, hogy Kelemen Didák és Bernárd Pál kapcsolata ennél jobban is meghatározható: egyértelművé vált, hogy korántsem alkottak „munkacsoportot” a prédikációírás tekintetében.³² A Nováky József által összeállított *Memoria dignitatum et canonicorum cathedralis ecclesiae Agriensis* tanúsága szerint ugyanis Bernárd Pál 1682-ben meghalt,³³ így az 1683-ban született Kelemen Didák legfeljebb (kéziratos) hagyatékából dolgozhatott.

Elképzelhető tehát, hogy a „duplum” idézet „foldozás”, azaz a kompiláláshoz képest felületesebb olvasás és utólagos betoldás következménye.³⁴ Sőt, az sem kizárt, hogy a tulajdonnevek már-már következetesen hibás közlése a kéziratosolvasás nehézségeinek tudható be.

Összességében tehát elmondható Kelemen Didák miskolci, oltárszentelési beszédéről, hogy nemcsak a minorita rend történetének, vagy a hitszónok pályaképeének tekintetében mondhatjuk nagyjelentőségűnek. Fontos szerepe lehet a kompilációs technikák, a régi magyarországi szövegahagyomány, illetve a korabeli szerzőségi kérdések megválaszolását illetően is.

³⁰ KELEMEN, *i. m.*, 1737, [8].

³¹ KELEMEN, *i. m.*, 1737, [9].

³² Bernárd Pál pályaképeének kutatása jelenleg is folyamatban van.

³³ *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*, IV, szerk. LESKÓ József, Eger, 1907, 227.

³⁴ OCSKAY, *i. m.*, 448.